

# Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi

## KİTAP İNCELEMESİ

<http://dergipark.gov.tr/itbhssj>

### Şükûfe Nihal'in " Çöl Güneşi " Romanında Yeni Kadın Kimliği: Zehra

Hande BALKIZ<sup>1</sup>

#### Anahtar Kelimeler:

1. Şükûfe Nihal
2. Çöl Güneşi
3. Kadın
4. Eğitim
5. Evlilik
6. Başkaldırı

#### Özet

Dünyada gelişen kadın haklarına paralel olarak Türk toplumunda da kadının özel/mahrem alan ve kamusal alandaki konumu Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet sonrasına uzanan süreçte değişir. Kadının değişen konumu edebî eserlere özellikle de romanlara büyük ölçüde yansır. Yazarlar eğitilmiş, kültürlü her alanda erkeklerle eşitlenmiş, hakları için mücadele eden kadın kahramanlar kurgular. İnas Darülfünunu'ndan mezun olan ilk kadın unvanını taşıyan Şükûfe Nihal, kadın hakları konusunda mücadele etmiş öncü bir yazardır. Makalelerinde kadın eğitimi, kadınların çalışma hayatı ve siyasî hayatta yer almaları gerektiğini savunan yazar, romanlarında da ideal kadın kahramanlar yaratır. Çöl Güneşi; Zehra, Feriha ve Müeyyet ile temsil edilen üç ayrı kadın tipinin eğitime ve evliliğe bakış açılarının değerlendirildiği bir romandır. Yazarın idealize ettiği Zehra ve onun karşıt tipi Müeyyet başkahraman Feriha'nın kimlik inşasında farklı değer yargılarını sembolize ederler. Feriha'nın davranış örüntüleri Müeyyet'in temsil ettiği geleneksel kadın rolleri üzerinden değil Zehra'nın temsil ettiği modern değerler üzerinden biçimlenir. Kadın eğitiminin ve ekonomik özgürlüğünün telkin edildiği eserde geleneksel evlilik amacına ve özellikle aydın erkeklerin ideal kadın anlayışlarına bir başkaldırı söz konusudur. Zehra'nın kararlı ve özgüvenli tavırları ile Feriha'nın çelişkileri arasında kadının özel ve kamusal alandaki yeni konumu vurgulanır.

#### GİRİŞ

1933 yılında yayımlanan *Çöl Güneşi*, Şükûfe Nihal'in ilk dönem romanlarından biridir. Sosyal temaların öne çıktığı ikinci dönem romanlarından (*Yalnız Dönüyorum*,

*Vatanım İçin*, *Çölde Sabah Oluyor*) farklı olarak ilk dönem romanları (*Renksiz İstirap*, *Yakut Kayalar*, *Çöl Güneşi*) daha çok kadın eğitimi, evlilik ve aşk üzerine kuruludur. Yayımlanan ilk yazısında- Henüz on iki yaşındadır.- kadın eğitimi vurgulayan Şükûfe Nihal<sup>2</sup>,

<sup>1</sup> Dr., Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Edebiyat, [hbalkiz@hotmail.com](mailto:hbalkiz@hotmail.com)

<sup>2</sup> "Aslında Şükûfe Nihal'in ilk yazdığı ve onu basın dünyasıyla tanıştıran yazı da kadınların eğitimiyle ilgilidir. Yazı ilk önce *İttihat* gazetesinde yayımlanır. Ardından *Mehasin* dergisi Eylül 1325 (1909) tarihli nüshasında, daha önce açtığı ve geçen ayın basınından

kadınların eğitim, çalışma hayatı ve siyasî hayatta yer almaları için hayatı boyunca mücadele etmiş öncü bir yazardır.

Eğitime önem veren bir ailede dünyaya gelen Şükûfe Nihal, ilk ve orta öğrenimini evdeki özel dersler ve okul eğitimiyle tamamlar. Evlerindeki edebî ve fikrî münakaşalara çocukluğundan itibaren dâhil edilen yazar dönemine göre bilgili, kültürlü ve özgüvenli yetiştirilir. Eğitimine 1914'te açılan İnas Darülfünunu'nda (Kadınlara Mahsus Üniversite) devam etmek isteyen Şükûfe Nihal, eğitimi ve geleceği için radikal kararlar almak zorunda kalır. O günlerde evli olduğu için üniversiteye kabul edilmeyen yazar eşinden boşanarak 1916 yılında Edebiyat Bölümüne kaydını yaptırır.<sup>3</sup> Son sınıfta Coğrafya Bölümüne geçerek 1919'da ilk kadın mezun olarak diplomasını alır. Tarihimizdeki ilk kadın öğretmenlerden olan Şükûfe Nihal; makale, şiir ve romanları ile edebî hayatta; dernekler, mitingler ve gazetelerdeki faaliyetleri ile siyasî hayatta yer almış, kadın hakları için birçok alanda mücadele etmiş bir yazardır.<sup>4</sup>

Gerçek hayattaki değer yargılarını, ideallerini, çalışmalarını romanları aracılığıyla kurgu dünyaya aktaran yazarın eserlerinin otobiyografik nitelikler taşıdığı söylenebilir. Her iki dünyada da ataerkil söylemlerin hüküm sürdüğü bir dönemde kadın yazarın kadın kahramanlarıyla sesini yükseltmesi büyük önem taşımaktadır.

*Çöl Güneşi* üç farklı kadının hayata bakış açılarının değerlendirildiği bir romandır. Başkahraman Feriha'nın kötü şöhreti sebep- sonuç analiziyle okura aktarılır. Yazarın onaylamadığı bir hayat tarzına sahip olan Feriha'nın kimlik inşası, Zehra ve Müeyyet'in temsil ettiği değerler üzerinden verilir. Roman boyunca olgunlaşma süreci geçiren Feriha, yazarın idealize ettiği Zehra'nın yolunu takip ederek kendi hayatına sahip çıkan, güçlü bir kadına dönüşür. Bu anlamda

başkahraman Feriha olsa da romanda öne çıkan kadın kahraman kılavuz kadın rolündeki Zehra'dır. Yazarın kadın eğitimi, kadın hakları, evlilik, eş seçimi ve anneliğe dair fikirlerinin sözcüsü Zehra'nın düşünce ve eylemleri başkahraman Feriha'yı gölgede bırakacak niteliktedir.

Romanın başında şen, şuh hareketleriyle davetlerin tanınan simalarından biri olarak tanıtılan Feriha, eserin sonunda yazarın idealize ettiği kadın çizgisine yönelir. Zehra, Müeyyet ve Feriha aslında okul arkadaşıdır. Davet vesilesi ile yıllardır ara verdikleri arkadaşlıkları tekrar başlar. Yazar Feriha'nın içinde bulunduğu yozlaşmış hayatın oluşum aşamalarını geriye dönüş tekniği ile aktarır. Feriha başından geçen olayları Zehra'ya anlatırken Zehra ve okur Feriha'yı tanımaya başlar.

Âşıklarından birinin "Çöl Güneşi" adını verdiği Feriha, erkeklerin hayran olduğu, İstanbul sosyetesinin tanınmış kadınlarından biridir. Vurdumduymaz tavırları ile erkekleri adeta oyuncağa çevirmiş olan Feriha'nın geçmişi travmalarla yüklüdür. Ağabeyinin arkadaşlarından İhsan Feriha'yı çok beğenip evlenmekte ısrar edince ailesi 4 yıl sonra evlenmek şartıyla Feriha'yı nişanlar. Henüz çocuk kabul edilecek bir yaşta hem okulundan ayrılmak hem de tanımadığı biri ile nişanlanmak zorunda kalır.

Feriha'nın dört yıl nişanlı kalma şartı, nişanlısının bir gece onun odasında kalmasıyla değişir ve İhsan içgüveysi olarak eve yerleşir. Henüz 13 yaşındayken evli bir kadın konumuna geçen Feriha çocuk -kadın olarak yeni bir hayata başlar. Arkadaşları geldiğinde kapıları kilitleyip bebeklerle oynayan Feriha'ya evlilik, giyinip süslenme zevki dışında bir şey vermez. Çocukluk ve ergenliğin iç içe geçtiği o süreçte anne de olur. Kızı İnci'yi dünyaya getirdikten sonra ayrı bir eve çıkmalarıyla Feriha evinin hanımı genç bir kadına dönüşür. Eşiyle birlikte büyüdükleri evlilik hayatı yıllar

seçtiği yazıların yayımladığı köşesinde, yazarın " İnas Mektepleri Hakkında" başlıklı yazısına yer verir. Ancak makale Mehasin'de bir cevapla birlikte yer alır. Cevap ise feminizmin o dönemdeki öncülerinden ve Ahmet Cevdet Paşa'nın kızlarından Emine Semiye Hanıma aittir." Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2002, s.23, " Şükûfe Nihal'in " İnas Mektepleri Hakkında " başlıklı ilk yazısından sonra şimdilik tespit edebildiğimiz ikinci yazısı yine kadınlara yönelik " Bugünün Genç Kadınına " dır. Bu yazıda da ilkinde olduğu gibi, kadınların buldukları konumdan memnun olmayarak onları o noktadan kurtulmaya teşvik eden Şükûfe Nihal, artık 18 yaşında bir yazadır." a.g.e., s.63-64

<sup>3</sup> " ... yazar, 1912'de Şam'a tayin edilen ve kızlarını götürmek istemeyen babasının arzusu üzerine ilk eşi ile evlendirilir. Evliliğin derslere devamı engelleyeceği düşüncesiyle Darülfünuna müracaatı kabul edilmez. Düzenli bir okul eğitimi almayı arzulayan yazar, eşinden boşanır ve bundan sonra Darülfünunun imtihanlarını kazanarak devam hakkı elde eder." a.g.e., s.22

<sup>4</sup> Türk Ocağı'nın düzenlediği birçok toplantıya katılan yazar, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ve Asri Kadınlar Cemiyeti üyesidir. Türk Kadınlar Birliği adlı derneğe dönüştürülen Kadınlar Halk Fırkasının genel sekreterliğini yapmıştır.

içinde ikisinin de benliklerini, hayattan beklentilerini sorguladıkları bir hale bürünür. Çocukluğu ve ergenliği eşlik, annelik ekseninde hızlıca geçen Feriha zaman içinde mutsuz olduğunu, hayatında boşluklar bulunduğunu fark eder.

*"Kalbimde eksik olan şey, yirmi yaşımın heyecanıydı!.. Hayatımda eksik olan şey, yirmi yaşımın en tabii hakkı olan aşkı..."*<sup>5</sup> (s.42)

Aşk ve sevgiye olan ihtiyacını fark eden Feriha, hislerini eşi İhsan ile yaşamaya çalışır. Ancak tıpkı Feriha gibi İhsan'ın da kalbi boştur. O da Feriha gibi erken eşliğin, erken babalığın karmaşasını yaşamaktadır. Eğitim almayı sebep göstererek Fransa'ya giden İhsan üç yıl sonra yanında bir Fransız kadın ile geri döner ve Feriha'dan boşanır. Yazar, boşanmanın ardından Feriha'nın hissettiklerini şöyle aktarır:

*"Bu ayrılış beni üzmedi, değil. Bir defa kocama, kocam diye, çocuğumun babası diye, senelerce beraber oynadığım, gezip yürüdüğüm, alıştığım bir arkadaşım diye bağlı idim. Sonra çocuğum, çok sevdiğim kızım babasız kalıyordu. İnci'ye fenalık ediyorduk. Lakin çare yoktu. Çocuk yaşımda beni ziyan eden bir erkek şimdi de bana hıyanet etmişti."* (s.43)

Boşanma, ardından anne ve babasının ölümleriyle sarsılan Feriha yirmi beş yaşında, yanında bir çocukla tek başına kalır. Oysa tek başına yaşayabilecek ekonomik şartlara sahip değildir. Herhangi bir mesleği olmadığı için tek seçenek yeni bir evliliktir. Herhangi bir mesleği veya işi olmayan kadının aldatılma ve boşanma sonrasında yaşadığı trajedi Tanzimat'tan itibaren aydınların ısrarla vurguladıkları bir durumdur. Eğitim almayan meslek sahibi olmayan kadın kendisine tek başına yaşayacağı bir hayat kuramamaktadır. Mary Wollstonecraft, *"ben kadınların erkekler üzerinde değil, fakat kendi üzerlerinde iktidarları olsun istiyorum."* der. Kadının kendi hayatı üzerinde söz sahibi olması ancak ekonomik özgürlükle mümkündür. Feriha'nın çözümü ikinci bir evlilikte bulması, başka seçeneğinin olmamasıyla yazar, kadın eğitiminin önemi vurgulamaktadır.

Feriha, yeni hayatının yükleri, geleceğinin belirsizliği nedeniyle hastalanıp yatağa düşer. Hastalığı boyunca ve daha sonraki iyileşme sürecinde uzaktan akrabası Haluk onu hiç yalnız bırakmaz. Etrafta çıkan dedikodular nedeniyle nişanlanırlar ancak Haluk'un İnci'yi bırakıp

kendisiyle Anadolu'ya gelmeyi teklif etmesi Feriha'yı son derece üzer. Sert bir dille bu teklifi reddedip bir daha da Haluk ile görüşmez. Hayata olan güveni sarsılan Feriha'nın vurdumduymaz ve erkeklerle gönül eğlendiren bir kadına dönüşmesi bu olaylar neticesindedir. Haluktan sonra kendisine âşık Cemil Fahir ve Nihat ile de evlenme aşamalarına gelen Feriha, aradığı mutluluğu bir türlü bulamaz. Nihat'ın onu haksız yere terk etmesiyle kötü günler geçiren Feriha *"Bu adamdan hiç olmazsa şefkat, insanlık görürüm."* (s.95) diye düşünerek Sedat Bey ile nişanlanır. Zengin bir adam olan Sedat Bey, Feriha'ya altı katlı, on iki daireli bir apartman hediye eder. Maddi kaygılar nedeniyle Sedat Bey'e evet diyen Feriha bu kez kendisi evlenmekten vazgeçer zira sevmediği bir adamla sadece zengin diye evlenmeyi kendisine yakıştıramaz:

*"Sedad'ın bütün gönderdiklerini bu sabah iade ettim; kendisiyle evlenmekten vazgeçtiğimi yazdım. Çünkü biliyorsun ki ben onunla, beni besleyip himaye edecek birisine ihtiyacım olduğu için evleniyorum."* (s.96)

Sevmediği bir adamla evlenmeyi, ona yalancı bir muhabbet göstermeyi kendisini satmak olarak gören Feriha evliliğe bakış tarzında Müeyyet'in temsil ettiği kadın tipinden sıyrılarak Zehra'nın temsil ettiği onurlu kadın tipine bürünür. Kişisel hürriyetine, şerefine sahip çıkan Feriha, bir erkeğe bağımlı olmadan çalışıp kendi parasını kazanarak tek başına yaşamaya karar verir. Zehra'nın telkinleriyle bu düşünce biçimine gelen Feriha yine Zehra'nın yardımıyla Beyoğlu'nda bir mağaza kiralayıp yaptığı elişlerini satmaya başlar.

Zehra'nın öncülüğünü yaptığı Feriha'nın devam ettirdiği bağımsız kadın tipi toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi örnekler niteliktedir. Kadınların evliliğe, boşanmaya ve iş hayatına bakış açıları eskinin geleneksel yapısından gitgide uzaklaşmaktadır. Bunun temel sebeplerinden ilki de ekonomik özgürlük olarak belirmektedir.

### Zehra ve Ekonomik Özgürlük

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenileşme sürecinde siyasi/sosyal yapıya dair birçok unsur Batılı yaşam biçimine göre şekillenirken kadının bu yeni yapı içindeki konumu da değişmeye başlar. Zira Batılılaşma/modernleşme idealinin en açık göstergelerinden biri kadının toplumsal yapı içerisindeki yeridir. Bürokratlar ve aydınlar tarafından yapılan sorgulamalar kadına dair düzenlemelerin gerçekleştirilmesini sağlar. Bu anlamda ele alınan ilk

<sup>5</sup> Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi (Bürhaneddin Matbaası), 1933 (Alıntılar bu baskıdandır.)

konu kadın eğitimidir. Zira toplumsal dönüşümlerin en önemli hareket noktası eğitimidir. Tanzimat'tan Cumhuriyet ve sonrasına uzanan toplumsal inşa süreci, kadın eğitimi konusunda önemli gelişmeler içerir. Rüşdiye, İdadi ve Öğretmen Okullarının ardından Osmanlı kadınları yükseköğrenim ile de tanışır.<sup>6</sup> Darülfünun'un ilk kadını mezunu Şükûfe Nihal'in yayımlanan ilk yazısının kadın eğitimi hakkında olması kadın eğitimine verdiği önemi ispatlamaktadır. Makalelerinde kadın eğitiminin gerekliliği üzerinde duran yazar *Çöl Güneşi* romanında da kadın kahramanlar aracılığıyla eğitimin kadın hayatı üzerindeki etkisini somutlaştırır. Sanatçının ideal kadın tipi çalışan, eğitim yoluyla edinilen bir meslek sahibi olan ya da kişisel becerilerini ekonomik kazanca dönüştürebilen kadındır. Yazar ekonomik özgürlüğü kadının diğer hak ve özgürlükleri kazanması yolunda en gerekli şart olarak görür.

*Çöl Güneşi*'nde başkahraman Feriha'yı evlilik, annelik, eğitim eksikliği ve ekonomik özgürlük açısından mücadele edeceği bir hayata yönlendirir. Birçok zorlukla sınıdığı Feriha'yı Zehra öncülüğünde ideal kadın tipine ulaştırır. Zehra, Feriha'daki yanlışlıkların, eksikliklerin olması gereken halini yansıtan, vurgulayan bir kadın kahramandır. Daha öğrenciyken okuldan alınıp nişanlanan Feriha'nın ailesine, geleneğe, görücü usulüne başkaldıramamasının aksine Zehra eğitimi ve ekonomik özgürlüğü için toplumsal eleştirileri hiçe saymış, toplumsal cinsiyet rolleriyle mücadele etmiş bir kadın örneğidir.

Toplumsal cinsiyet, cinsiyeti de içinde barındıran, insana dair birçok unsurla ilişkili, çok geniş bir kavramdır. İçinde yaşanan coğrafyaya ve o coğrafyanın geçmişten o güne dek getirdiği sosyal, siyasî, ekonomik vb. tüm kültürel unsurlarla donatılmış bir bakış açısı ve davranış kalıpları sistemidir. Toplumsal cinsiyet, toplumsallaşmayla birlikte edinilen kadınlık ve erkeklik rollerini kapsar. Eşitsizliğin kaynağı olarak görülen bu rol ve sorumluluklar yaşadığı toplumun bireyden beklediği davranış kalıplarını içerir.

*"Cinsiyetler arası eşitsizlik kişinin niteliği olarak durağanlaştırıldığında toplumsal cinsiyet biçimini alır; kişiler arasında bir ilişki*

*olarak hareket ederken ise cinsellik biçimini alır. Toplumsal cinsiyet, erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsizliğin cinselleştirilmesinin katlanmış hâlidir "*<sup>7</sup>

Kadınlık/erkeklik ve bunların temsil ettiği değerler toplumun ve dönemin şartlarına göre değişkenlik gösterse de birçok ortak algıda birleşir. Kadınlık; duygusallık, şefkat, zayıflık, merhamet, fedakârlık ve itaat; erkeklik ise akıl, iktidar mantık, yönetme becerisi gibi özelliklerle tanımlanır. Kadınlara özel/mahrem alanın sınırları içinde yaşamaları, erkeklere de kamusal alan/dış dünyada akıl ve fiziksel güçle yaşamaları öğretilir. Yaşadığı dönem itibari ile Zehra ve dönemin genç kızları için de öngörülen evlenip çocuk sahibi olmalarıdır. Eğitim kadın için birincil öncelik olarak görülmez. Ancak Tanzimat'tan itibaren yetişen aydınların kadın eğitime verdiği önem değişim ve dönüşümü beraberinde getirir. Şükûfe Nihal de Zehra ile eğitimin bir kadının hayatı algılayışını nasıl değiştireceğini, beklentilerini nasıl farklılaştıracağını gözler önüne serer. Okuyan, bilen kadın sorgulayacak ve bir şeyleri değiştirmeye çalışacaktır.

Zehra, kadının ekonomik özgürlüğünü savunması bakımından son derece radikal fikirlere sahip bir kadındır. Zira maddi anlamda ihtiyacı olmadığı halde çalışmaktadır. Hatta bu konuda ailesini ve arkadaşlarını karşısına alacak kadar kararlıdır:

*"Biliyorsun ki ailem, kızlarının çalışıp para kazanmasını şerefleriyle mütenasip görmüyorlardı. Benim para kazanmam yanlışmış ta kocamın parasıyla yaşamam, onun koluna asılmam ayıp değilmiş!"* (s.54)

Erken yaşta evlenmeyi, hayatını ekonomik bakımdan bir erkeğe bağımlı kılmayı onuruna aykırı bulan Zehra Babıâli'de "Yeni Kütüphane" adlı bir kitap mağazasının sahibidir.

*"İşlerim gayet iyi gidiyor, kitaphaneyi, vitrinleri görersen bayılırsın. Kendini methediyor, diyeceksin ama Babıâlide hiçbir kitapçı dükkânı bu kadar şık, sevimli değil! Kitapları öyle candan gelen bir hevesle yerleştiriyorum ki! "* (s.29)

<sup>6</sup> 1914'te İstanbul Dârülfünunu'nda kızlara yönelik dersler açılır. Bu derslerde kadın haklarının öğretilmesi, ev bilgileri, tabiat, sağlık, tarih, pedagoji gibi konular işlenir. 1913'te Dârülmua'llimât'a öğretmen yetiştirmek için Dârülmua'llimât-ı Âliye, kadın sanatçılar yetiştirmek amacıyla da 1921'de Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi açılır. Aynı yıllarda kız öğrenciler Dârülelhan'a (konservatuar) da kaydolmaya başlar. 1922 yılı eğitim hayatı için çok önemli gelişmeleri içerir zira kızlar ilk

defa tıp fakültesine kabul edilir ve Avrupa'ya ilk kız öğrenci o yıl gönderilir. Cumhuriyet'in ilanı ve ardından Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kızların eğitim olanakları genişletilerek hayatın her alanında erkeklerle eşit seviyede yer almaya başladıkları görülür. Bknz. Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991

<sup>7</sup> Judith Butler, *Cinsiyet Belası* (çev. Başak Ertür), İstanbul, Metis Yayınları, 2010, s. 17

Edebiyat ile iç içe yaşayan Zehra, birçok yazarın kitabını neşreder. Ünlü doktor ve edebiyatçı Ayşe Rıza'nın bir hikâye kitabı neşrettiği kitaplar arasındadır. İşiyile, fikirleriyle aydın bir kadın olan Zehra eğitim aldığı süreçte de daha sonraki çalışma hayatında da ailesi ve arkadaşları tarafından eleştirilir. Zira geleneksel kadın rollerinin dışına çıkmıştır. Ancak Zehra'nın karşılaştığı en büyük sorunlardan biri aydın erkeklerin de kadın hakları konusundaki çelişkili tutumlarıdır. Zehra ve Bürhan Bey arasındaki çatışma, yazarın kendi hayatında da karşısına çıkan temel çatışmalardan biridir. Eğitimli kadının toplumsal hayattaki konumu hâlâ kafa karıştırmakta aydın/egitimli erkekler dahi kadınları kendileriyle eş konumlarda görmek istememektedirler. Dolayısıyla yazarın romandaki bu çatışmayla devrinin aydın erkeklerini sert bir dille eleştirdiği söylenebilir.

Zehra, Müeyyet'e yazdığı mektuplardan birinde sadece Müeyyet'in eşinin değil birçok aydının, kadının mevki sahibi olmasına tahammül edemediğini belirterek Doktor Bürhan Bey'i örnek gösterir. Zira Doktor Bürhan Bey, çalışan, kendi parasını kazanan veya sanatla edebiyatla ilgilenen kadınlardan müstehzi bir lisanla bahsetmektedir:

*"Geçen gün Doktor Bürhan'la bu mesele üzerinde bir münakaşa yapıyorduk, çok açık fikirli olduğuna inandığım bu genç doktor; çalışan, meydana bir iş çıkaran kadınlardan öyle müstehzi bir lisanla bahsetti ki, kendisine verdiğim bütün iyi notları geri aldım."* (s.68)

*"Siyah uzun kisveleriyle mahkeme salonlarında dolaşan, narin genç avukat hanımlardan tutturdu da doktor, operatör, kimyager olanlara hatta şiir roman yazarlara, resim yapanlara attı, tuttu. Efendim bunlar, gösteriş için yapılmış! Yoksa hanımların ciddi iş başına geçmeğe tahammülleri yokmuş."* (s.68)

*"Kadın şiir, roman yazar mı imiş? Resim yapar mı imiş? Kadına şiir yazılmış, ona mısralarla tapınılmuş. Kadın bir san'atkâra, bir heykeltıraşa model olurmuş. Romancı erkeğin eserine mevzu olurmuş. Lâkin kendisi böyle yapamazmış. Yapmamalı imiş, şiiri, güzelliği, inceliği kaybolurmuş."* (s.68)

Yaşanan tüm değişimlere rağmen erkeklerin kadınları süslü birer kukla gibi görmek istemeleri Zehra'nın eleştirdiği temel noktalardan biridir. Kadınların narin,

hassas, korunmaya muhtaç, salt güzellik nesnesi olarak görülmesi tüm feminist kuramların karşı çıktığı noktalardan biridir. Erkeği akıl ve güç ile kodlayan ataerkil düşünce yapısı kadını güzellik, iyilik, arzu nesnesi olarak rasyonelliğin dışına çıkartır. Dolayısıyla kadına eşlik ve annelik rollerini atfederek onu erkek için var olan bir nesne biçiminde sunar. Erkeklerin yaptığı, akıl gerektiren işleri yapamayacağı düşünülen kadın eğitim aldıkça bu algıları değiştirmeye başlar. Zehra da sadece kadınların değil erkeklerin de eğitimle aydınlanmaları ve bakış açılarını genişletmeleri gerektiğini düşünmektedir.

Modernleşen, eğitim alan kadının değişmesi, güçlü tavırları Tanzimat romanlarından itibaren karşımıza çıkan bir konudur. Kadınların toplumda hemen hemen erkeklerle aynı seviyede yer almaya başlamaları aydın erkekleri de tedirgin etmektedir. Kadınların duygusal, narin ve akıl bakımından erkeklerden aşağı bulunduğu ön kabulünden hareket eden eril sistem, erkek aydınlar üzerinde hâlâ etkisini sürdürmektedir.<sup>8</sup> Şükûfe Nihal'in Zehra vasıtasıyla aydın erkeklere yönelttiği eleştirinin benzerine Halide Edib'te de rastlanır. Halide Edib'in 1939 yılında kaleme aldığı *Tatarcık* romanındaki Lale de Zehra ile benzer eleştirilere maruz kalır. Poyraz Köy'de öğretmenlik yapan Lale, köydeki toplumsal dönüşümün gerçekleşmesinde aktif roller üstlenir. Ancak yaptıkları ve yapmak istedikleri çok yadırganır. Köyün eğitimli gençlerinden Haşim, Lale'den adeta nefret eder. Onun bu kininin sebebi gelişen, değişen, meslek sahibi kadınların erkeklerin iş ve sosyal hayatını daraltmalarıdır.

*"Tatarcık açıktan açığa rakibi, can düşmanı! Genç erkekler okullarda dirsek çürütüp, Avrupa'larda bir harf öğreneceğim diye yıllarca kafa patlattıktan sonra memlekete gelip de iş içi bir yere başvurudular mı; "Filan Bayan tayin edildi" cevabını alıyor. Tatarcık erkeğin ağzından lokmasını alan, erliğiyle ün yapmış bir topluma kadın baskısı sokan tip."*<sup>9</sup> (s.55)

Eğitimli kadınlar özellikle iş hayatında güçlü rakipler olarak erkeklerin karşısına çıkmaktadır. Toplumda oluşan bu yeni rekabet alanından rahatsız olan erkekler ve onların düşünceleri romanda Haşim üzerinden verilir. Roman boyunca Haşim, Lale'den "*Tehlikeli tip... Memleketimizi kadınlaştıran kadın tipi.*" (s.75) olarak bahseder. Toplumsal hayatta kadın görünürlüğünün artması Bürhan gibi Haşim'i de değiştendirir. Kadının

<sup>8</sup> "Ataerkil ideoloji, daha ilk şekillenmeye başladığı andan itibaren, erkeği rasyonellik (akıl/zihin), uygarlık ve kültür ile; buna karşılık kadını irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirir. Tek tanrılı dinlerin ve Batı felsefe geleneğinin devralıp iyice sistemleştirdiği bu anlayışı Aydınlanma'nın 'Kartezyen rasyonel

*insan' soyutlamasında yetkin ifadesine ulaşır."* Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s.152

<sup>9</sup> Halide Edib, *Tatarcık*, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1983 (Alıntılar bu baskıdandır.)

yeni rol ve sorumluluklarını kabullenemeyen Haşim, söylemlerinde dil üzerinden kadını aşağılar:

*“Onların yüzünden gençlere ekmek kalmadı. İnsan nereye başvursa: “Boş yer yok” diyorlar. Niçin? Çünkü daha önce koltuğa, boyalı turnaklı bir Bayan gelmiş.” (s.75)*

Dikkat edileceği üzere herhangi bir memuriyete atanan kadının eğitimini ve başarısını yadsıyarak onun boyalı turnaklarından bahseden Haşim, Şükûfe Nihal ve birçok kadın yazarın eleştirdiği kadını güzellik nesnesi olmaktan çıkaramayan bir zihniyetin temsilidir. Kadını sadece bir beden olarak düşünmek, kadının zihinsel yapısını hiçe sayarak kamusal alanda bulunmasını yadırgamak ve engellemeye çalışmak, ataerkil zihniyetin en çok kullandığı yöntemlerden biri olarak kabul edilir.

Romanda Zehra ile dile getirilen eleştirilerden biri de güçlü kadınların erkekleşmiş kadınlar biçimindeki sunumudur. Kadınların erkekleştiği fikrine Zehra şiddetle itiraz eder. *“Şu veya bu türlü işin cinsiyete tesir etmesi oldukça manasız” (s.69)* bir fikirdir. Erkeklerin bu fikirlerinin temelinde kadının anneliği bulunur. Zira erkek egemen sistem kadının önceliğini ‘eş ve anne’liğe verir. Zehra bu konuda radikal fikirlere sahiptir:

*“Kadınların anne olarak yaratılmaları bu tasnifi tabii surette vücuda getiriyormuş. Kadın bütün hayatında bir çocuğun elinden mi tutacak? Her kadının çocuğu var mı? Çocuğa yalnız annenin, ailenin bakması mı lâzımdır, yoksa onun daha geniş muhitte, daha umumî terbiyeye mi ihtiyacı vardır? Bunlar da tarihin bütün devirlerinde değişen ve istikbalde de değişecek olan fikirlere. Bütün bunlar kadını boş yere bağliyan arzı sebeplerdir.” (s.69 - 70)*

*“Bu kadın, ruhunu, kafasını dolduracak ciddi bir gayeye, bir işe bağlı olmadığı için, bunların yerine dedikodu hastalığına tutulan, her insanın her ailenin hususiyetlerine dil uzatarak muhitini karmakarışık eden muzır bir kadındır. Hâlbuki işi, gücü, muayyen bir gayesi olan kadın, ciddi bir iş, bir meslek, bir san’at kadını böyle midir? Emin olunuz, erkekler bu kadını buldukları gün, daha mes’ut olacaklardır.” (s.70)*

*“Kadın, bugüne kadar mes’ut olmamıştır. Bir zamanlar, bazıları hayatından memnun görünmüşse, bu, onun safdilliğinden*

*zavallılığından ileri gelmiştir. Yoksa kadın mazinin yaşama şartları altında şuurlu bir saadet duyamazdı. Erkeği de, kadını da zaten hayata bağlayan tek şey, iştir, gayedir. Hayatta her şeyi kaybederiz. Annemiz, babamız ölür, çocuğumuz büyür, bizden uzaklaşır, sevdiğimiz bize hıyanet eder, gider, bize hıyanet etmeyen, bize bütün ıstıraplarımızı unutturan, bizi oyalayan şey, yalnız gayemizdir, yalnız işimizdir. İstikbalin kadını, böyle kadın olacaktır.” (s.71)*

Zehra’nın kadının ekonomik özgürlüğüne ve anneliğe dair fikirleri son derece dikkat çekicidir. Birçok roman kahramanından farklı olarak Zehra, kadının içinde bulunduğu koşulları insan hakları bağlamında ve eşitlikçi bir tavırla ele almaktadır. Değerlendirme ve eleştirileri kadın onurunu yücelten, kadına yön gösteren biçimdedir. Geleceğin kadını iş/meslek sahibi, hayatta amaçları olan kadındır. Zira kadını terk edip gitmeyecek tek güvence sahip olduğu ekonomik özgürlüktür. Artık kadın yaşama gücünü baba/eş ile temsil eden erkekten değil kendinden alacaktır.

Eğitimiyle kendine değerler katan kadın, ancak ekonomik özgürlüğü ile ailede ve toplumda söz sahibi olacaktır. Kadınların sosyal hayattaki varlıklarını siyasî zemine de taşımaları gerektiğini düşünen yazar bu konudaki fikirlerini de yine Zehra aracılığıyla aktarır. Zehra siyasî hakları için mücadele eden kadınların önce ekonomik özgürlüğe odaklanmaları gerektiğini şöyle ifade eder:

*“Hatta ben kadını siyasî hakka malik etmek için uğraşan kadın cemiyetlerine hayret ediyorum. Bu cemiyetler, evvelâ, bütün kadınları bir iş sahibi etmeğe alıştırmak için çalışmalı. Çünkü içtimaî mevkii olmayan hiçbir fert siyasî hakka malik olamaz.” (s.89)*

Görücü usulü evlilikle eğitimi yarım kalan, hayatının rotası değişen Feriha, Zehra’nın yardımıyla kendi hayatının kontrolünü ele alır. Zira boşanmanın ardından kırılan kadınlık onurunu intikam duygusuna dönüştüren Feriha’nın yanlış seçimleri ona yeni mutsuzluklar dışında bir şey getirmez. Geleneksel kadın rolleri gereği, yaşayabileceği tek yerin bir evlilik olduğuna dair inancı Zehra sayesinde son bulur. Yaşayabilmek için bir erkeğin himayesine, ekonomik gücüne ihtiyacı olmadığını fark eder. Kendi parasını kazanabileceği bir elişi dükkâmı açarak hayatına devam eder.

*Zehra ve Değişen Evlilik Anlayışı*

Görücü usulü evlilik ve boşanma nedeniyle mutsuz bir hayata sürüklenen Feriha'nın, katıldığı bir davette eski arkadaşları Müeyyet ve Zehra ile karşılaşması ona yeni bir hayatın kapısını açar. Feriha'nın -yazarın da onaylamadığı- yaşam biçimi Zehra'nın temsil ettiği değer yargılarıyla yeniden biçimlenir. Yazar Feriha'yı çeşitli seçimlere yönlendirirken aşk ve evliliğe dair fikirlerini idealize ettiği Zehra aracılığıyla aktarır.

Birçok romandan farklı olarak bu eserde geleneksel/yerleşik evlilik amacına bir başkaldırı söz konusudur. Zira Zehra'nın evliliğe bakış açısı, evlilik sebebi/amacı geleneksel kadın ve toplum beklentilerinden son derece farklıdır. Yazar Zehra ile kadınların erkeğe bağımlı olmak yerine kendi ayakları üzerinde durmaları gerektiğini vurgularken, evliliği hayat sigortası gibi gören kadınları da Müeyyet ile eleştirir.

Yazar, Feriha'yı seçimlerle sınırlanarak onayladığı Zehra'nın fikirlerini belirginleştirmek için karşısına Müeyyet'i yerleştirir. Müeyyet kadını erkeğe bağımlı kılan sebepleri önemsemeyen, kadın için en iyi geleceğin iyi bir evlilik olduğuna inanan, ataerkil zihniyeti üreten/tekrarlayan bir kadın tipidir. Zehra'nın eğitim ve çalışma hayatı konusundaki ısrarını anlamsız bulan Müeyyet düşüncelerini şöyle dile getirir:

*"Senin de işlerinden bıktım, usandım. Ne diye kendini yoruyorsun, anlamıyorum ki! Açmışsın, kimsesizmişsin gibi, çalışıp duruyorsun! Yüzüne bir damla boya olsun sürseydin ne olurdu? Nasıl kadınsın sen de?"*  
(s.4)

Müeyyet'in cümleleri kadını erkeğe bağımlı kılan zihniyetin bir yansımasıdır. Müeyyet hemcinslerinin mecbur kalmadıkça çalışmalarını doğru bulmaz. Kadının bakımlı, süslü olması, kendini eşine ve çocuğuna adanması gerektiği fikri ile eril düşünce yapısıyla birleşir. Zehra ise Tanzimat'tan itibaren değişen sosyal ve siyasî şartları kadın lehine sorgulayan kadın tipine örnektir.

Evliliğe karşı olmayan Zehra, evliliği kadın ve erkek için her konuda eşitliğin esas alındığı bir anlaşma olarak görür. Hayatının ilk amacını ekonomik özgürlük olarak belirleyen Zehra, kadınların erkeklerle eşit olabilmelerinin ilk koşulunu da ekonomik özgürlüğe bağlar. Yaşatları küçük yaşlarda evlenirken o maddi anlamda istediği seviyeye gelene kadar bekler. Çalışmasının gereksiz olduğunu düşünen Müeyyet Zehra'nın kendisi gibi evlenmemesini eleştirir. Zehra bu eleştirilere şöyle cevap verir:

*"Evlenemezsem ne çıkar, yavrum? " Yirmi yaşına girdi de evde kaldı!" diye evlenmeyen kızlara tasa çekecek günler çoktan geçti."*<sup>10</sup>  
(s.10)

*"Evlenmenin, bir erkekle yaşamının maskaralık olmaktan kurtulduğu, insanın hürriyetini, insanlığını, şahsiyetini kaybettirmeyecek makul bir şekle girdiği gün neden evlenmeyeyim?"* (s.24)

*"Evlenmek için otuz yaşına kalmak, vakti bir kadın için çok geç ve gayratabiidir, lâkin böyledir diye ben de prensiplerini feda ederek yirmi yaşında evlenmezdim, ya!"* (s.54)

Yaşadığı dönemdeki evliliklerin, kadınları şahsiyetsiz hale getirdiğini düşünen Zehra, Müeyyet ve onun temsil ettiği geleneksel kadın tiplerini eleştirir. Şahit olduğu evlilikleri maskaralığa benzeten Zehra'nın düşüncelerinin benzerine Mehmet Rauf'un *Genç Kız kalbi* romanında da temas edilmiştir. Başkahraman Pervin görücü usulü evlilik için "maskaralık" tabirini kullanır.

Pervin, kadının toplumsal yaşamdaki yerini sorgulayan, içinde bulunduğu şartları eleştirerek değiştirmeye çalışan, batılı tarzda eğitim almış, idealist bir genç kızdır. Aldığı eğitimi içselleştirmesi ve kendi hayatında uygulamaya geçirmesindeki kararlılığı ile Servet-i Fünûn romanının en keskin tavırlı kadınlarından biri olarak kabul edilebilir. Onun Tanzimat döneminden itibaren eğitim seviyesindeki yükselişe bilgisi ve vizyonu gelişen, bilinç düzeyi artan, kadının toplumsal görünürlüğü sorgulayan kültürlü kadın tipinin en göze çarpan örneği olduğu söylenebilir. Zira Pervin, diğer kadın kahramanlarından farklı olarak aldığı eğitimin ve bu eğitim sayesinde bilinçlendiğinin farkındadır. Pervin'in eleştirilerinin çıkış noktası geleneksel evlilik anlayışıdır. Ailelerin ve toplumun kadın için çizdiği yolun tek varış noktasının evlilik oluşu Zehra gibi Pervin'in de temel itiraz nedenidir. Zehra yaşadığı dönemdeki toplumsal koşullar uygun olduğu için kendisine istediği biçimde bir hayat kurar. Ancak Pervin'in ideallerini gerçekleştirmek istediği dönemdeki toplumsal yapı buna izin vermez ve Pervin hiç onaylamadığı görücü usulü evliliğe kendi isteğiyle evet der. Zehra ise toplumsal koşullar görece uygun olduğu için hem ailesinin hem toplumun genel beklentilerinin aksine kadına biçilen sınırların dışına çıkar. Eşlik ve annelik dışında bir kimlik peşinde olan Zehra, kadınların temel görevi sayılan ev içi faaliyetlerinin kendisine uygun olmadığını şöyle ifade eder:

<sup>10</sup> Şükûfe Nihal Başar, *Çöl Güneşi*, İstanbul, Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933 (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Evet, ben de evde soğan doğrarım, bulaşık yıkarım, değil mi? Lâkin ya ben soğan doğramakla, bulaşık yıkamakla hayattan memnun olacak kabiliyette yaratılmamışsam?” (s.55)

Kadınların evliliği hayat garantisi olarak görmesi, evliliğin kadını evin/erkeğin adeta kölesi haline getirmesi Zehra'nın kabul edemediği bir yaşam biçimidir. Üstelik ona göre kendini evine ve eşine adayan kadınlar tüm fedakârlıklarına rağmen takdir edilmemekte aksine erkekler karşısındaki değerlerini de düşürmektedir:

“Yazık olmuş o kadınlara ki bu safsatalara inanarak, iyi kadın olacağız diye, bir erkeğin zincirinden kurtulamamışlar, dünyadan bir gölge gibi geçip gitmişlerdir.” (s.55-56)

“Başında köhne asırların an'anelerini sürüklemeye artık kadının mantığı, görüşü müsaade etmiyor. Kocasının hakaretine boyun eğen, ev işi görmeğe müstait olan, aylarca evden çıkmayan kadın, bugüne kadar en iyi, en yüksek, en faziletli kadın sayılırdı. Hâlbuki sen zamanın ahlâk görüşlerini, kıymetlerini de değiştirdiğini elbet bilirsin. Bence böyle kadın, faziletli, yüksek değil, miskin, şahsiyetsiz, zavallı bir mahlûktur.” (s.55)

Zehra'ya göre hayatı evde yemek yaparak, çocuk bakarak geçen kadınlar çoğu zaman eşlerinin hakaretlerine ve ihanetlerine maruz kalmakta ancak buna boyun eğmektedir. Zira tek başına hayatta kalabilecekleri ekonomik özgürlüğe sahip değillerdir. Ancak eğitimle bilinçlenen kadınlar artık eskinin değerlerine boyun eğmek zorunda değildir. Kamusal alandaki işler de ev içindeki işler de erkek ve kadın için ortak olmalıdır. Yeri geldiğinde erkek de basit bir akşam yemeği hazırlayabilmelidir.

Evlilikte kadın ve erkeğin eşitsiz konumları eleştiren Zehra kendisi için şartların eşit olduğu bir evlilik ister. Ona göre evlilik bir kalp ve fikir arkadaşlığıdır. Duygusal bağlarla birbirine bağlanan kadın ve erkek

ekonomik gelir açısından da eşit olmalı, ruhsal ve fikri açıdan benzer biçimde gelişmelidir:

“Yalnız bir kalp ve fikir arkadaşı... Yoksa o, her gün fikren, ilmen yükselirken, bildiğini de ocak başında küllendiren ve zaman geçtikçe seviyece ondan ayrı düşen manasız ve zavallı bir arkadaş değil!” (s.57)

Ömrü boyunca bir erkeğin kazancı ile yaşamayacağını bunun bir azap olduğunu düşünen Zehra, kendisinden daha fazla para kazanan Hasan'ın evlilik teklifine hayır der. Kendisine her bakımdan uygun bulduğu Dünya gazetesi tahririye müdürü Selim Coşkun ile evlenmeye karar verir. Zira kazançları, hayata bakış açıları birbirine denktir. Evlilik kararının sebeplerini, evliliğe dair yaptıkları anlaşmayı arkadaşı Müeyyet'e mektupla bildiren Zehra'nın evlilik, boşanma ve çocuk bakımına dair eşitlikçi yaklaşımı devri için son derece radikal fikirler içerir:

“Bir defa, Selim'le ben en samimî bir duyguyla evleniyoruz. Aramızda birbirimizden bir menfaat ummak, birbirimizi masraflara boğmak gibi münasebetsizlikler yok. İkimiz de çalışacağız, evimizin masrafını beraber göreceğiz.” (s.83)

“İkimizden biri herhangi bir sebeple bu izdivacı bozmak isterse öteki taraf kabul edecek. Böylece, hayatı, birbirimizin üzerinde çekilmez bir yük gibi bırakmayacağız. Yalnız çocuğun mektep zamanına kadar birbirimizle iyi dost geçinmeğe mecbur olacağız.” (s.84)

“(…) lâkin evin bu dağılışından çocuğumuzun müteessir olmaması için onu beş altı yaşına geldi mi gece yatısı mektebine vereceğiz. Çocuk artık mektebin malı olacak, bir daha eve dönmeyecek. Onu mektebinde gündüzleri göreceğiz. Her şeyiyle uzaktan alakadar olacağız.” (s.84)

Görüldüğü üzere Zehra ve eşinin yaptığı evlilik anlaşmasında karşılaşılabilecek tüm sorunlara dair çözüm önerileri bulunmaktadır. Hülya Argunşah, Zehra'nın tavrını eşitlikçi/liberal feminizmin<sup>11</sup> bir

<sup>11</sup> Liberal Feminizm, Mary Wollstonecraft, Frances Wright ve Sarah Grimke'nin fikirleri ile şekillenir. Aydınlanma Çağındaki liberal fikirlerden yola çıkılarak geliştirilen Liberal Feminizm; cinsiyet, ırk ve inanç gibi ayrımları reddederek bireylerin eşitliğini savunur. Liberal feministler, kadın ve erkeklerin ev içinde ve dışında (çalışma hayatı ve sosyal hayat) eşit haklara sahip olmaları gerektiğini belirtirler. Çözüm önerileri öncelikle eşit eğitim ile ilgilidir. Eşit eğitim kamusal alanda kadına da erkek kadar var olma/çalışma fırsatı sağlayacaktır. Ekonomik bağımsızlık, kadını erkeğe bağımlı/muhtaç kılan etmenleri yok

edecektir. Akli kamusal alanla, akıl dışını özel/mahrem alanla ilişkilendiren Aydınlanma Çağı, Liberal feministlerin kadınların da akıllı varlıklar olduklarını vurguladıkları bir dönemdir. Bu dönemden itibaren kadının eş ve anne olarak evine/özel alana ait, akıldan yoksun varlık olduğu ön kabulü/varsayımı yıkılmaya çalışılır. Mary Wollstonecraft ve diğer Liberal feministlerin temel söylemi, kadının eğitim yoksunluğu üzerinedir. Kadını erkek karşısında güçsüz kılan, ötekileştiren/ikincilleştiren, akıldan yoksun varsayan ataerkil söylemin tüm iddiaları eğitim ile ilişkilendirilir.



savunması kabul eder.<sup>12</sup> Romanda Zehra'nın karşıt tipini temsil eden Müeyyet eşitlikçi feminist tavrılara katılmıyorsa zira o kadının sabırlı olması ve erkeğin çapkınlıklarını hoş görmesi gerektiğini düşünmektedir. Zehra ise erkeğin her türlü hatasını hoş görmeyi kadınlık onuruna aykırı bulur. Kadınlık onuru bir yazar olarak Şükûfe Nihal'in de çok önem verdiği bir kavramdır.<sup>13</sup>

Roman boyunca Haluk, Cemil Fahir ve Nihat ile evlenme aşamalarına gelen Feriha, " *Bu adamdan hiç olmazsa şefkat, insanlık görürüm.*" (s.95) diye düşündüğü Sedat Bey ile evlenmeye karar verir. Zengin bir adam olan Sedat Bey, Feriha'ya altı katlı on iki daireli bir apartman hediye eder. Maddi kaygılar nedeniyle Sedat Bey'e evet diyen Feriha bu kez kendisi evlenmekten vazgeçer zira sevmediği bir adamla sadece zengin diye evlenmeyi kendisine yakıştıramaz:

"*Sedad'ın bütün gönderdiklerini bu sabah iade ettim; kendisiyle evlenmekten vazgeçtiğimi yazdım. Çünkü biliyorsun ki be onunla, beni besleyip himaye edecek birisine ihtiyacım olduğu için evleniyorum.*" (s.96)

Sevmediği bir adamla evlenmeyi, ona yalancı bir muhabbet göstermeyi kendisini satmak olarak gören Feriha evliliğe bakış tarzında Müeyyet'in temsil ettiği kadın tipinden sıyrılarak Zehra'nın temsil ettiği onurlu kadın tipine bürünür. Kişisel hürriyetine, şerefine sahip çıkan Feriha, çalışmaya ve bir erkeğe bağımlı olmadan yaşamaya karar verir. Zehra'nın yardımıyla Beyoğlu'nda bir mağaza kiralayıp yaptığı elişlerini satmaya başlar.

## SONUÇ

Tanzimat'tan itibaren eğitim alanında yapılan düzenlemelerle bilgi ve bilinç seviyesi artan kadınlar hem gerçek hem de kurgu dünyada kendilerine yeni haklar talep etmeye başlar. Bu hak talepleri, eğitim hakkından hareketle sosyal hayata, çalışma hayatına ve siyasî hayata doğru genişleyerek ilerler. Hayatın her alanında erkeklerle eşit biçimde yer almaya çalışan, birey olduklarını vurgulayan kadınların çabaları edebî bir tür olan romanda da kendine yer bulur. Romanlarda erkek egemen toplum yapısına itiraz eden, başkaldıran ve çözüm üretmeye çalışan kadın kahramanlara sıkça rastlanmaya başlanır.

Roman, Feriha'nın hayata bakış tarzındaki değişim üzerine kurulmuştur. Yazar Feriha'yı zor seçimlerle

sinar. Zehra ve Müeyyet'in temsil ettiği karşıt değerler başkahraman Feriha'da kesişir. Hayatını sorgulayan Feriha kendisi için bir kimlik inşasına başlar. Bu süreçte de Müeyyet ile somutlaştırılan kadın tipini değil Zehra ile somutlaştırılan kadın tipini benimser. Feriha meslek sahibi bir kadın olamaz ancak " *Ne yapayım yavrurum bir erkeğin koluna dayanarak yaşamaktan azap duyuyorum. Başkası tarafından ağzıma verilmiş lokma boğazımda kalıyor.*" (s.30) diye düşünen Zehra'nın yardımıyla yeteneklerini maddi kazanca dönüştürebilen bir kadın haline gelir.

Çöl Güneşi'nde Zehra'nın öncülüğünü yaptığı Feriha'nın da bir ölçüde devam ettirdiği bağımsız kadın tipi toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi örnekler niteliktedir. Kadınların evliliğe, boşanmaya ve çalışma hayatına bakış açıları eskinin geleneksel yapısından gitgide uzaklaşmaktadır. Kendisi de kadın hareketlerinin içinde yer almış olan Şükûfe Nihal bu romanda Zehra'yı konuşturarak hem egemen erkek değerlerinin değişmesi gerektiğini vurgular hem de aydın erkekler ve geleneksel kadın tavrında ısrar eden hemcinslerini eleştirir.

## KAYNAKÇA

- Adıvar H. E. (1983) *Tatarcık*, İstanbul, Atlas kitabevi,
- Altınay A. G. (2009) Milliyetçilik, toplumsal cinsiyet ve feminizm", *Vatan millet kadınlar*, (der.) Ayşe Gül Altınay, 3.B., İstanbul, İletişim yayınları, , ss. 15-25
- Argunşah H. (2009). İlk kadın yazarlarda toplumsal kimliğin yapılandırılması sürecinde babanın keşfi, *İzmir, Uluslararası Multidisipliner Kadın kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi*, , ss. 1-23
- Argunşah H. (2006). *Bir cumhuriyet kadını Şükûfe Nihal*, İstanbul, Metis yayınları.
- Berktaş F. (2011). *Feminist teoride açılımlar. Toplumsal cinsiyet çalışmaları*, (ed.) Yıldız Ecevit, Nadide Karkıner, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi yayınları, , ss.2-23
- Berktaş F. (2006). *Tarihin cinsiyeti*, İstanbul: Metis yayınları.
- Butler J. (2010). *Cinsiyet belası* ( çev.Başak Ertür),İstanbul: Metis yayınları. s. 17

Toplumsallaşma sürecinde eşit haklara sahip olmayışları kadın ve erkek arasındaki ayrımların/hiyerarşilerin temel sebebi olarak görülür. Eğitim alamayan kadın eleştirel düşünme becerisinden ve sorgulayıcı bilinçten yoksun kalır. Ekonomik bağımsızlığının olmayışı da kendini gerçekleştirme ve özgür birey olmasına engel olur. Bkzn. Josephino Donovan, *Feminist Teori*, (çev. Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan), İstanbul, İletişim Yayınları, 2007

<sup>12</sup> Argunşah, a.g.e., s.236

<sup>13</sup> " *Bu cümleler aslında bir kadın yazar, üstelik kadın hakları konusundaki çalışmalara katılan bir yazar olarak Şükûfe Nihal'in daimî söyleyişleridir. Özel hayatında da, çalışmalarında da " kadınlık onuru" onun en çok önem verdiği kavramdır. Bu onurun korunabilmesi için de yazara göre kadının toplumda bir yerinin ve bir işinin olması gerekmektedir.*" Argunşah, a.g.e., s. 240

- Çakır S. (1994). *Osmanlı kadın hareketi*, İstanbul: Metis yayınları.
- Donovan J. (2007) *Feminist teori*, (çev. Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan), İstanbul, İletişim yayınları,
- Enginün İ. (2007). *Halide Edib Adivar'ın eserlerinde doğu ve batı meselesi*, İstanbul, Dergâh yayınları.
- Enginün İ. (2013). *Yeni Türk edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh yayınları.
- Kurnaz Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*, Ankara: Aile araştırma kurumu başkanlığı.
- Şükûfe N. (1914). *Çöl güneşi*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit kitaphanesi (Bürhaneddin Matbaası), 1933
- Mehmet R. (1997). *Genç kız kalbi*. İstanbul: Muhtar Halid külliyyatı.
- Özbalcı M. *Mehmet Rauf'un Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, İstanbul, MEB yayınları,
- Öztürk E. (2011). *Feminist teori ve tarihsel süreçte Türk kadını*. İstanbul: Rağbet yayınları, 2011

---

<http://dergipark.gov.tr/itbhssj>

---

## Woman's new identity in Şükûfe Nihal's "Çöl Güneşi": Zehra

Hande BALKIZ

### Key Words:

1. Şükûfe Nihal
2. Çöl Güneşi
3. Women
4. Rebellion
5. Marriage
6. Education

### Abstract

Parallel with the developing women rights all around the world, status of Turkish women in private and public fields changes through the times from Tanzimat -the reform era- to Turkish Republic even after Republic was established. Changed status of woman stands to a great extent on literature works, especially on novels. Authors fictionalize female protagonists equalized to men in all fields as the ones who struggle for their own rights. An "İnas Darülfünun" graduate, Şükûfe Nihal, entitled as the first woman author, is a leading writer who struggled for woman rights. In her articles she defends women education and women's position-taking in business and politics. In addition, she creates the ideal female protagonist in her novels, as well. "Çöl Güneşi" is the novel analyzing three different types of women under the names of Zehra, Feriha and Müeyyet regarding their education and attitude towards marriage. Zehra, opposite to Müeyyet, symbolizes different values at developing identity of Feriha, the female protagonist. Feriha's behavior patterns are shaped not by Müeyyet's traditional roles but Zehra's modern values. This book, which imbues woman education and financial freedom, is a revolt against traditional marriage and aims especially against ideal woman conceptions of highbrow men. Women's new position in private and public fields is emphasized somewhere between Zehra's determined and poised behaviors and Feriha's dilemmas.